

Csorba Béla

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
 csorbabela1@gmail.com

„...SZALMASZÁLON BUKDÁCSOL A SORSUNK...”

A vajdasági magyarok és az 1923-as választások

“...our life is hanging on a thread...”
 Hungarians in Vojvodina and the Elections in 1923

„...O slamku nam se spotiče sudbina...”
 Vojvodanski Mađari i izbori 1923. godine

Az első világháború után létrejött új délszláv állam nem tartotta tiszteletben a kisebbségi helyzetbe került mintegy félmillió magyar közösség jogait. A magyarokat és a németeket kizárták a nagybirtokok nacionalizálását követő földosztásból, csökkentették általános iskoláik számát, a magyar középiskolákat pedig lényegében megszüntették. De a magyarok egészen 1922-ig nem kaptak sem aktív, sem passzív választói jogot egészen 1922-ig. Ekkor a fokozódó parlamenti válság miatt 1923 márciusára új választásokat írtak ki, ugyanakkor az állam is arra kényszerült, hogy megadja a kisebbségeknek a választói jogot. A belügyminiszter azonban titkos rendelettel arra utasította az alantas hatóságokat, hogy lehetőleg minél kevesebb magyart és németet vegyenek fel a választói névjegyzékbe. Hónapokig tartó jogi és politikai huzavona kezdődött. Az 1922-ben megalakult Magyar Párt titkos tárgyalásokba kezdett Pašić Népi Radikális Pártjával, hogy engedményeket csikarjon ki. A politikai paktum terve azonban idő előtt kipattant, fokozódott a magyarokra nehezedő nyomás, amely helyenként terrorisztikus módszerekkel párosult, s a magyarok ezúttal sem fogalmazhatták meg önálló politikai szubjektivitásukat.

Kulcsszavak: magyarok, Magyar Párt, parlamenti választások, választói névjegyzék, Népi Radikális Párt, demokraták, ORJUNA

1922 végén a délszláv államban a folyamatos politikai válságot áthidalandó, ismét nemzetgyűlési választásokra készültek. Az újvidéki liberális lap, a *Vajdaság* arról számolt be, hogy az új választójogi törvény értelmében Szerbia 115, Horvátország 66, Montenegró 7, Bosznia 48, Dalmácia 16, Szlovénia pedig 12 képviselői helyet kapott. Szerbián belül a Vajdaságot 36 mandátum illette meg: az újvidéki kerületben 8, a szabadkaiban 6, a zomboriban 7, a pancsovaiban 8 és a nagykikindaiban 7. Az általános bizonytalanságot jelzi a lap pár héttel későbbi

belgrádi tudósítása, eszerint „az egyes pártok körében valóságos közelharc folyik a mandátumok elosztásáért”, ugyanis az „új választási törvény értelmében az eddigi 419 képviselő helyett csupán 300 lesz”.¹ A márciusi voksolást követően a választási bizottság összesen 310 mandátum sorsáról határozott.²

A választás napját 1923. március 18-ára időzítették. A kiírás a magyar politikai elitet, akárcsak a Délvidék egész magyar társadalmát felkészületlenül érte, noha a választási törvény biztosította a választójogot minden 21. életévét betöltő kisebbségi férfi számára, ha nem optált, ugyanakkor legalább tíz éve a délszláv állam területén élt (JANJETOVIĆ 2013: 172).

A Vajdaságban teljes bizonytalanság uralkodott, vajon a magyarok beleszólhatnak-e a képviselőházi helyek elosztásába, ugyanis a kormány arra hivatkozva, hogy még folynak Magyarországgal a tárgyalások a vajdasági magyarok opciójának meghosszabbításáról, igyekezett elodáznia a döntést. (Budapest az optálási határidő két évvel történő meghosszabbítását kérte.) Voja Marinković belügyminiszter 1922. október végén jogfosztó rendelettel nehezítette meg a magyarok és németek választói névjegyzékre történő felkerülését, ami ellen a hivatalosan csak néhány héttel korábban (szeptember 17-én) megalakult Magyar Párt memorandumban tiltakozott.³ Más adatok szerint a belügyminiszter bizalmas utasítására már az év augusztusában sor került. „Néhány tekintélyes képviselőnek és a Népszövetség Jugoszláv Egyesületének az intervenciójára volt szükség ahhoz, hogy ezt a rendeletet – mint politikailag károsat – visszavonják. A törvényt mégsem alkalmazták mindenütt, mert elég sok helyről érkezett olyan panasz, hogy a választói névjegyzékbe való felvételt elutasították a hivatalnokok” (JANJETOVIĆ 2013: 172). Ez volt a helyzet a vajdasági magyarokkal is. Ismeretes, hogy Belgrád egyszer már, nevezetesen az 1920-as alkotmányozó nemzetgyűlési választások előtt, a nemzeti kisebbségeknek, éppen az állampolgársági kérdések tisztázatlanságára való hivatkozással, lehetlenné tette a választásokon való részvételt, s joggal lehetett számítani rá, hogy a kormány a választási névjegyzékek összeállítása során ismét a zsarolás és a manipuláció eszközehez folyamodik. Ezt elkerülendő a Magyar Párt vezetősége titkos tárgyalásokba kezdett a Népi Radikális Párt vezette kormánnyal. A tárgyalásokat magyar részről irányító bizottságnak négy tagja volt: dr. Várady Imre, dr. Gráber László, dr. Deák Leó és dr. Csettle János. Várady és Gráber a megegyezés elkötelezett hívei voltak, Deák inkább a demokratákkal egyezkedett volna, míg Csettle ellene volt minden politikai alkunak (CSUKA 1995:

¹ A kisebbségek választójoga. *Vajdaság*, 1923. január 13., 1.

² Kisebbségi eltolódások a választási eredményekben, *Vajdaság*, 1923. március 22., 1.

³ A Magyar Párt memoranduma a magyar kisebbség választójoga ügyében. *Délbácska*, 1922. október 29., 2.

106). Végül Váradyék álláspontja kerekedett felül, s ez később, noha nem az ő hibájukból, de kétségtelenül az ő téves stratégiájuk következtében is, katasztrofális eredményre vezetett.

A Belgráddal folytatott tárgyalások eredményeként jött létre a később paktum néven elhíresült egyezség. Eszerint a kormány kötelezettséget vállalt, hogy minden magyart felvesz a választói névjegyzékre, és a választási rendszert úgy alakítja ki, hogy annak segítségével a Magyar Párt nyolc parlamenti mandátumhoz jusson, ennek fejében viszont a nem magyar többségű választási körzetekben a Magyar Párt nem állít magyar jelöltet, és támogatja a radikálisok jelöltjeit. A paktum értelmében a parlamenti munka során a Magyar Párt kívülről támogatta volna a kormányt (CSUKA 1995: 108–109; A. SAJTI 2004: 47–48). Még folytak a tárgyalások, amikor már megtörténtek az első – pontatlan – kiszivároztatások. Eszerint a Magyar Párt az egész tartományban támogatni fogja a radikálisokat, ami a kormánypártnak 5–8 mandátumot fog hozni, cserében viszont a jelölések alkalmával méltányolni fogják a Magyar Párt kívánságait.⁴

Vélhetően a titkos tárgyalások hatására 1923. január 3-án a belgrádi belügyminisztérium utasította a hatóságokat, hogy január 6-áról január 30-ára tolták ki a választói névjegyzékbe történő felvétel végső határidejét, ugyanis „a korábbi dátum ellenkezik a törvény rendelkezéseivel, és ezt a határidőt csupán tévedésből állapították meg”. Mindez azzal kecsesgetett, hogy felveszik a kisebbségeket is a választói névjegyzékbe. Az újvidéki *Vajdaság* magyar nyelvű liberális napilap is ilyen címmel adott hírt a hivatalos bejelentésről. A miniszteri utasítás értelmében minden 21. életévét betöltött jugoszláv állampolgárt, beleértve a magyarokat és a németeket is, fel kell venni a névjegyzékbe, ami egyúttal azt is jelenti, hogy szabadon gyakorolhatják aktív és passzív választói jogukat. Mindehhez járult az alkotmányból következő kitétel, miszerint az aktív választói jog gyakorlásához nélkülözhetetlen az államnyelv ismerete, amit egy parlamenti bizottság lett volna hivatott megállapítani.⁵

Két nappal később azonban már maga a radikális párt egyik vezéralakja, Marko Vilić képviselő relativizálta, vagy ha úgy tetszik, pontosította a hivatalos közleményt, mondván, a kormány a német, román és zsidó kisebbségekre vonatkozólag tényleg kiadott ilyen utasítást a hatóságoknak. „A magyar kisebbségek felvételének ügye azért vitás, mert – mint ismeretes – a magyar kormány az optálási jog két évvel való meghosszabbítását kérte.”⁶ A figyelmeztetés nem bizonyult légből kapottnak: január 6-án hivatalosan lezárták a választói névjegyzékeket, ami azt jelentette, hogy csak azok kaphattak szavazati jogot, akik eddig

⁴ A Vreme a Magyar Párt és a radikálisok kooperációjáról. *Vajdaság*, 1923. január 26., 2.

⁵ Felveszik a kisebbségeket a választói névjegyzékbe. *Vajdaság*, 1923. január 4., 1.

⁶ Még mindig bizonytalan a magyarság választójoga. *Vajdaság*, 1923. január 5., 1.

az időpontig felkerültek a jegyzékre, vagy reklamációjuk beérkezett a regisztrációval megbízott levéltárba. A magyarok itt azonnal hátrányba kerültek, hiszen a cirill betűs hirdetményeket és utasításokat a falvak lakossága többnyire el sem tudta olvasni, s még Újvidéken is, ahol a szerbül beszélő magyarok száma az átlagosnál nagyobb volt, a 2100 reklamáció közül a korabeli becslések szerint mindössze 500–600 származott magyaroktól. Akik a belügyminiszter utasítását komolyan vették, és január 6-a után kérték a regisztrációjukat, azok ugyan felkerültek a névjegyzékre, de kizárták őket a márciusi választásokról. Február elején viszont már arról cikkez az újvidéki magyar sajtó, hogy a törvényszék egyáltalán nem fogadja el a január 6-a után benyújtott panaszokat, ezáltal a városban több mint ezer magyar maradt ki a névjegyzékből. Ugyanakkor a szabadkai *Bácsmegyei Napló*, megbízható forrásokra hivatkozva, azt írja, hogy az újvidéki rendőrség február elején felterjesztést intézett a belügyminisztériumhoz annak érdekében, hogy az országból és a városból tiltsák ki a megbízhatatlan elemeket. Újvidék városban a január 31-én lezárt, és a polgármesteri hivatalból a törvényszéknek megküldött névjegyzékben a korabeli tudósítás szerint összesen 7816 választó szerepelt, ebből (a fellebbezettekkel együtt) január 6-áig 5649, azt követően pedig 2167 személyt regisztráltak.⁷ A választói névjegyzék hiányosságait jelzi, hogy egy évvel később, 1924 első hónapjaiban, amikor valóban hozzálátnak egy, a korábinál tisztességesebb névjegyzék fölállításához, a választójoggal rendelkező polgárok száma – az 1923. január 6-aihoz képest – drasztikusan, ötezer-hatszázról kilencezerre növekszik. Az újonnan regisztráltak közül 1500 magyar, 1000 német, 600 zsidó és körülbelül ugyanennyi a délszláv.⁸ Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy megszűnt volna a diszkrimináció. Hivatalos információk szerint ugyanis január végéig jóval több, kb. 2500 magyar kérte felvételét a választói névjegyzékbe.⁹

Ezzel egy időben újabb magyarellenes kampány vette kezdetét. A radikális párt minisztereinek értekezletén Ninčić külügyminiszter a Magyarországgal fennálló viszonyt feszültnek nevezte, s a rossz hangulatot növelte a demokrata párti belgrádi *Pravda* tendenciózus cikke is, amely az ország külpolitikai helyzetét drámai színekkel ecsetelte, lázas olasz, bolgár és magyar fegyverkezést vizionálva. A belgrádi *Preporod* január 13-ai száma megkísérelte európai összefüggésekbe állítani a magyar–jugoszláv viszonyt, különös tekintettel arra, hogy a franciák megszállták Essent és a Ruhr-vidéket, és ezzel kiváltották Nagy-Bri-

⁷ Hétezernyolcszáztizenhat választó szerepel Novisad város névjegyzékében. *Vajdaság*, 1923. február 8., 2.

⁸ Kilencezer választója van Novisadnak. *Vajdaság*, 1924. március 20., 1.

⁹ Kétezeröttszáz újabb magyar választót felvesznek a novisadi névjegyzékbe. *Vajdaság*, 1924. január 25., 3.

tannia rosszallását. A belgrádi kommentátor szerint „Magyarország felhasználhatja ezt az alkalmat bizonyos hadikészülődésekre és a békeszerződések megváltoztatására. A kisantant államai rossz szemmel nézik Magyarország készülődéseit és közös fellépést terveznek, amellyel minden katonai akciót megakarnak akadályozni. A kormány maga is megtette a szükséges intézkedéseket ebben az ügyben.”¹⁰ A tényállás viszont ekkoriban ennek épp az ellenkezője: a Bethlen-kormány fő célkitűzése Magyarország gazdasági talpra állítása, ugyanakkor a politikai konszolidációt nehezítő, szélsőséges jobboldali csoportok felszámolása is ezekben a hónapokban válik intenzívebbé (VINAVER 1974: 193–194). De a szerb sajtóban folyó porhintés keltette látszat ellenére valójában a jugoszláv kormány sem híve a Magyarországgal szembeni katonai erőfitogtatásnak, annak ellenére sem, hogy a román diplomácia azt kifejezetten kéri Belgrádtól (HORNYÁK 2004: 306., 225. jegyzet). Ninčić megelégszik azzal, hogy január 15-én jegyzéket intéz Budapesthez Magyarország fegyverkezése és egy Arad környéki magyar–román határincidens tárgyában, de ugyanakkor, ezzel egy időben, megkezdődnek a magyar–jugoszláv kereskedelmi egyezményt előkészítő tárgyalások is. Belgrádban, még ha nyíltan ezt nem is mondják ki, ekkor már érlelődik a felismerés, hogy a labilis balkáni helyzet miatt hosszú távú államérdek a magyar–jugoszláv kapcsolatok javítása, ugyanakkor Budapest számára a kisantant vasabroncsából kitörni egyelőre kizárólag a délszlávok irányában lehet. Mindez azonban nem érződik a délszláv állam politikai közhangulatán. Dobroslav Jevdenić, a demokraták által létrehozott, provokatív – nemegyszer kifejezetten terrorista – módszereket alkalmazó Jugoszláv Nacionalisták Szervezetének (Organizacija jugoslovenskih nacionalista – ORJUNA) vajdasági elnöke január 9-én fenyegető nyilatkozatot tesz közzé a magyar és a német kisebbség ellen arra az esetre, ha azok önállóan indulnának a választásokon: „A nacionalista ifjak szervezete egyáltalán nem fogja megtűrni, hogy a magyarok és a németek önálló politikai szervezkedés céljából gyűléseket tartsanak, mert meg van győződve arról, hogy a nemzetiségek hasznosabb tevékenységet fejtenének ki az állam javára, ha olyan pártokat támogatnának, amelyek a vidovdani alkotmány mellett küzdenek. Az ilyen gyűléseket, amennyiben megkísérelnék azok megtartását, *politikai erőszakkal is szét fogjuk zavarni.*”¹¹ Néhány nappal korábban a *Vajdaság* napilap kérdésére, miszerint igazak-e a hírek, hogy a kormány be kívánja tiltani az ORJUNA-t, Milan Slipečević kerületi főispán tagadólag felelt. „Az új kormány semmiféle utasítást nem adott, amely arra engedne következtetni, hogy e tekintetben változás állna be. A magam részéről

¹⁰ A külpolitikai helyzet. *Vajdaság*, 1923. január 14., 1.

¹¹ A vajdasági nacionalisták a magyar és a német kisebbségek szervezkedése ellen. *Vajdaság*, 1923. január 10., 2.

azt tartom, hogy a törvény keretein belül működő egyesületeket, *még ha nem szlávok is* [a lap kiemelése – Cs. B.], nem szabad akadályozni működésükben, még kevésbé volna helye egy hazafias szláv egyesület feloszlátásának.¹² Egyre aktívabb a radikálisok erőszakszervezete, az 1922-ben alakult Szerb Nemzeti Ifjúság (Srpska nacionalna omladina – SRNAO) is, de agresszív magyarellenes tevékenységük csak 1924-től, vagyis jóval a választások után domborodik ki, tekintettel arra, hogy Zimonyban csak 1923 áprilisában, Újvidéken pedig június 15-én alakulnak meg.

A kisebbségek választói jogának kérdését tovább lebegtetik. 1923. január 15-én összeült a minisztertanács, és úgy döntött, hogy a békeszerződés értelmében mindazon magyar és német polgároknak, akik nem optáltak külföldi államba, jár mind az aktív, mind a passzív választójog, a határozat ellen azonban már két nappal később kifogást emelt az újvidéki kerületi törvényszék elnöke, mondván, hogy a választási törvény rendelkezéseit kormányhatározattal nem lehet megváltoztatni.¹³

A bizonytalan jogi (és politikai) helyzet azonnal kiváltotta a szerb pártok étvágyát az esetleges gazdátlanul maradó magyar (és más kisebbségi) szavazatok iránt. A fellobbant kortes-szimpatiát erősítette az új választási törvény is, aminek értelmében a korábbinál jóval kevesebb parlamenti mandátum kerülhetett elosztásra, márpedig a szkupstinai képviselők többsége ezután is honatya kívánt maradni, és ez megnövelte aktivitásukat.

Elkezdődnek a spekulációk, majd az ígéretések, a zsarolások és végül a támadások is. Január 20-án az esti órákban húsz, fekete álarcot viselő támadó rontott be a *Délbácska* szerkesztőségébe, egy székkel leütötték dr. Szlezák Rezső szerkesztőt, megsebesítették Pupics Ottót, a lap munkatársát, a szerkesztőség berendezését pedig szétrombolták. Fennállása során nem ez volt a lap elleni első merénylet. Szabadkán kilenc nappal később „ismeretlen tettesek” szétrombolták a Magyar Párt lapjának, a *Hírlapnak* a nyomdáját. Ellenük sem ez volt az első támadás. „Mindenki pontosan tudta, hogy kik voltak a Hírlap ellen intézett támadások szervezői és végrehajtói, s azokat Vukov Lukács vezércikkeiben meg is jelölte, csak a hatóságok nem akarták tudni. [...] A hatósági üldözések gátolták

¹² A magyarok nem vehetnek részt a választásokon. *Vajdaság*, 1923. január 3., 1. Ma már bizonyítottan tekinthető, hogy az ORJUNA legfontosabb háttértámogatója a horvátországi szerb demokrata pártlíder és miniszter, Svetozar Pribičević volt.

¹³ Itt jegyzendő meg, hogy az SZHSZ állam alkotmánya szerint kizárólag a férfiaknak volt választói joga, ha már betöltötték a 21. életévüket, a Királyság honpolgárai voltak, és állandó lakhellyel rendelkeztek. A választójogot nem gyakorolhatták sem a sorkatonák, sem a tisztek és altisztek és a tisztikar tartalékos állományú tagjai. Mindez azt jelentette, hogy elméletileg csupán a lakosság 23 százaléka szavazhatott, de gyakorlatilag – a kisebbségeket ért jogsérelmek folytán – még annyian sem.

a Hírlap terjesztését is, mert egyes falukban a jegyzők megtiltották a Magyar Párt lapjának árusítását, és a vasúti dohánytőzsdéken esztendőig tilos volt a Hírlapot árusítani” (CSUKA 1995: 73).

A felfokozott választási hevület szatírába illő helyzetet teremtett Óbecsén, ahol február 4-én a főtéren agitáló Földműves Párt vasárnap délelőtti nagygyűlését támadták meg az ORJUNA tagjai azzal az ürüggyel, hogy megakadályozzák a vezérszónok magyar nyelvű felszólalását, amit közvetlenül a szerb beszédet követően kívánt volna elmondani. Az orjunások, miután a szónokra támadtak, elfoglalták az emelvényt, majd újvidéki elnökük kezdett agitációs beszédbe. Erre a földműves pártiak a környező templomokba rohantak, és meghúzták az összes harangot. A fél óráig tartó folyamatos harangzúgás aztán véget vetett az ellenkampánynak, hiszen a téren sem az ORJUNA elnökét, sem egymást nem lehetett hallani.

Kimondva vagy kimondatlanul ezekben a napokban a politikai élet minden szereplője arra számít, hogy a választói névjegyzék korrigálásával növekedni fog a magyarok politikai súlya, s tkp. ez váltja ki a magyarokkal szembeni megfélemlítési akciókat éppúgy, mint a politikai hízélgés álszent érzelmi rohamait. A Népi Radikális Párt és a magyarok együttműködéséről Marko Vilić képviselő például így nyilatkozik: „Ami a kooperációt illeti, erre a kérdésre nagyon nehéz választ adni, a radikális párt mindenestre reméli, hogy az állam minden lojális polgára – így a magyarság is – nemcsak hogy támogatni fogja a radikális pártot, hanem abba be is fog lépni. Malihegyesen például már van a radikális pártnak magyar szervezete.” Elmondta ugyanakkor, hogy „német” radikális párt alakításának a terve Cservenkán, Óverbászson, Apatinban és Hódáságon már 1921 óta napirenden szerepel, s „a bunyevác párt nem klerikális árnyalatával” is erősen keresik a megegyezést.¹⁴ A Népi Radikális Párt újvidéki lapja, a *Zastava* február elején már arról számolt be, hogy a párt „Malihegyesen” jól sikerült mulatságot szervezett, „amelyen több vendég vett részt Topoláról, Bácsról és a többi környékbeli falvakból. A mulatságot a himnusz [nyilván a jugoszláv – Cs. B.] éneklésével nyitották meg. Ezután előadták Folinus Aurél »Náni« című népszínművét. A műsor után a malihegyesi radikális párt programjáról számolt be.”¹⁵ Eközben az ország másik vezető ereje, a Demokrata Párt sem tétlenkedett. Jelöltjük az újvidéki kerületben az a Svetozar Pribičević lett, akinek a kisebbségek a hírhedt névvegyelemzési törvényt köszönhatték, s aki néhány hónappal korábban, még mint közoktatásügyi miniszter, bizalmas rendeletben figyelmeztette az iskolák igazgatóit, hogy fokozatosan beszüntetendők a nem államnyelven mű-

¹⁴ Még mindig bizonytalan a magyarság választójoga. *Vajdaság*, 1923. január 5., 1.

¹⁵ Radikális mulatság Malihegyesen. *Vajdaság*, 1923. február 9., 3.

ködő összes párhuzamos osztályok.¹⁶ Ennek ellenére ez mégsem tántorított el egyes magyarokat a párt támogatásától, sőt, attól sem, hogy felkerüljenek a jelöltlistára, mint például Balaton Sándor járásbíró, aki az óbecsei járásban Pavle Dobanovački egykori szabadkai főispán helyettese lett, vagy Veres Ádám iloki evangélikus lelkész, aki az újvidéki járásban vállalt helyettes jelölti funkciót.¹⁷ Persze 1923-ra a korábban még oly kérlelhetetlen, a jugoszláv eszmét nagyszerb vadalanyságra ojtó egykori oktatási miniszter ekkorra már igyekezett európaibb vonásokat magára erőltetni, legalább a kortesdagály idejére. „*Mi jugoszlávok nem akarunk orosz csizmapolitikát folytatni: mi nem akarjuk a nemzeti kisebbségeket kulturális jogaiktól megfosztani, sőt ellenkezőleg a magyaroknak és a németeknek elemi és középiskolákat adunk, ahol a gyermekeiket anyanyelvükön taníttathatják.* [A lap kiemelése – Cs. B.] A politikai és gazdasági jogokban a szláv lakosokkal egyazon elbírálás alá esnek, mert az állam az egyenlőség, szabadság és a jogrend elvének alapján áll. A magyaroktól és a németektől csupán annyit követelünk, hogy lojális állampolgárai legyenek államunknak.”¹⁸ A választási kampány során Belgrádban a nacionalisták kongresszusán megfogalmazódott egy magyar nyelvű, lényegét tekintve pártérdekeket képviselő lap alapításának ötlete is, de ekkor még nem lett belőle semmi – közel kilencven évnek kellett elteltnie ahhoz, hogy az ötletet, immár új körülmények, ám sok tekintetben az egykorihoz hasonló politikai erőviszonyok között megvalósítsák. (Természetesen, ha zárójelbe tesszük a kommunista egypártrendszer sajtóját.)

Stojan Protić ekkor még szervezetenként nem teljesen független Független Radikális Pártja is hízelgő ígéretekkkel fordult a magyarok s általában a kisebbségek felé, noha ezzel tovább szélesítette az árkot közte és Pašić hívei között. A népi radikálisok félhivatalos szócsöve, a *Vidovdan* január 23-ai számában előhúzta a magyar kártyát, és támadást indított Protić szakadárjainak vajdasági vezetői ellen, s felrótta Stevan Adamovićnak, Mita Klicinnek (a *Radikal* főszerkesztőjének) és Đoko Tapavicának, hogy elárulták a szerb érdekeket, és összekötésben állnak mind a budapesti kormánnyal, mind az emigrációban élő Károlyi Mihállyal. Tegyük hozzá, az utóbbi vád nem volt teljesen alaptalan, ugyanis január 15-én Károlyi valóban járt Újvidéken, s felkereste dr. Hadži Kostát is.¹⁹ „A lap továbbá azzal vádolja őket, hogy a vajdasági magyarok között úgy agitálnak,

¹⁶ Fokozatosan beszűntetendő a magyar oktatás. *Délbácska*, 1922. szeptember 26., 2.

¹⁷ Pribicevics a novisadi kerület képviselőjelöltje. *Vajdaság*, 1923. január 24., 1.

¹⁸ Pribicevics Szvetozár Novisadon. *Vajdaság*, 1923. február 13., 2.

¹⁹ Károlyi Mihály Novisadon. *Vajdaság*, 1923. január 17., 3. Károlyi februárban is járt az országban, kihallgatáson fogadták a külügyminisztériumban is, sőt felkereste Simon Clemens belgrádi francia nagykövetet is, és köszönetet mondott Poincaré elnök intervenciójáért a Károlyi ellen folyó magyarországi bírósági eljárás miatt. Ekkoriban röppent fel a sajtóhír, hogy Károlyi a Vajdaságba jön agitációs beszédeket tartani.

ha a Vajdaság esetleges területi hovatartozandósága vitássá válnék, úgy beleegyeznének abba, hogy a Vajdaságot visszacsatolják Magyarországhoz azzal a feltétellel, hogy az itt élő szerbeknek a magyar kormány adja meg azokat a jogokat, amelyeket Klicin Mitának annak idején megígért.” Mit sem törődve azzal, hogy 1918-ban fontos szerepe volt a Vajdaság Magyarországtól történt elszakításában, Klicint azzal is megvádolták, hogy cserében egy szerb nemzetiségi minisztériumért 1917-ben Újvidéken szerb lapot akar indítani, amely elismerte volna Szent István koronájának országait.²⁰ Bizonyára ez a negatív kampány is hozzájárult ahhoz, hogy a február 12-ei temerini nagygyűlésen a párt jelöltjeit több ezer helybéli magyar fogadta, majd dr. Kosta Hadži beszédét is lelkesen megéljenezték.²¹ (Protić független radikális pártjának egyébként az újvidéki zsidó polgárság által fenntartott liberális Vajdaság a többi párthoz képest – beleértve a Magyar Pártot is – aránytalanul nagy teret szentelt már akkor is, amikor még nem dőlt el, vajon a magyar párt egyáltalán indul-e a választásokon.) Temerin ezekben a hetekben fontos célpontja a szerb pártoknak, hiszen – akárcsak Újvidéken – a Magyar Pártnak egyelőre nincs helyi fiókszervezete. Február 4-én Milan Slipečević radikális párti főispán látogat el több tekintélyes gazdához, közöttük megbízható párthívükhöz, Puskás Gyulához, de akcióba lendült a demokrata párt is, amely agitációjával elsősorban a helyi tanítókat kívánta megnyerni, ami, legalább a *Vajdaság* cikkírója szerint, „félíg-meddig sikerült is”.²²

Váradyéknak és Pašić híveinek egymás iránti, akkor még átmenetinek bizonyult rokonszenvét nem lehetett teljesen titokban tartani, noha a közvélemény ekkor még a titkos tárgyalásokról nem tudott. Ennek ellenére a belgrádi *Vreme* január 25-ei száma már megszellezteti a Magyar Párt és a radikálisok kooperációját, amit arra alapoz, hogy a Magyar Párt az egész Vajdaságban élénken agitál a radikálisok érdekében, cserében Pašić azon ígéreteiért, amelyeket a kisebbségi politikai és kulturális jogok biztosítása kapcsán tett. Egy későbbi cikkében a belgrádi lap a magyarok politikai szimpátiájáról írva úgy véli, alapvetően négy markáns csoport különböztethető meg: a radikálisokkal kooperálók, a keresztény nemzetiek, a Protić-féle független radikálisok hívei, valamint a teljes passzivitásban maradók.²³ A választások ezt az előrejelzést csak részben igazolták, amihez mindenképp az járult hozzá, hogy a Magyar Párt végül a teljes passzivitást választotta.

²⁰ A Vidovdán vádjai a Protics-párt vezetői ellen. *Vajdaság*, 1923. január 25.

²¹ A temerini magyarok Proticsékat támogatják. *Vajdaság*, 1923. február 13., 1.

²² Folyik a választási agitáció Temerinben. *Vajdaság*, 1923. február 7., 1.

²³ A pártok esélyei a Vajdaságban. *Vajdaság*, 1923. január 30., 2.

A párt vezetősége 1923. február 11-ei ülésén döntött arról, hogy tartózkodik a választási küzdelemtől, és másnap proklamációt intézett a délszlávok államának magyar népéhez. Ebben elmondják, hogy a belügyminisztérium egy 1922 júliusában keltezett bizalmas utasítása értelmében tervszerűen és alkotmányellenesen kihagyták a magyar és német választókat a névjegyzékről. A Magyar Párt memorandumot intézett az akkori koalíciós kormányhoz és a parlamenti pártokhoz, de Stojan Protićon kívül senkitől sem kapott választ. Ezután kezdődtek meg a tárgyalások a kormánnyal, s így került sor a paktumra is, melynek értelmében Belgrád 1923. január 31-ei záros határidővel vállalta a választási névjegyzék kijavítását, amire annak ellenére sem került sor, vagy csak szórványosan és elenyésző mértékben, hogy a minisztertanács kiadta a szükséges rendelkezéseket.

A proklamáció, érthető módon, nem szólt arról a botrányról, amely nagyon is kézzelfogható következményeiben végeredményben a teljes passzivitás kimondásához vezetett. Váradyék a radikálisokkal létrejött megegyezést a már Belgráddal egyeztetett tervezet formájában nyújtották be a párt vezetőségének, amit az támogatott. A titkos megegyezés mégis idő előtt nyilvánosságra került, mégpedig a vezetőségi ülésén jelen levő Vukov Lukács (a *Hírlap* főszerkesztője és egyik társtulajdonosa) fulmináns vezércikkét követően. A belülről jött övön aluli ütés tovább erősítette az éppen csak létrejött Magyar Párt vezetői közötti ellentéteket, emellett érveket adott az ellenzéki szerb pártok és a Radić-féle horvát köztársasági Parasztpárt kezébe egyaránt, ugyanakkor felbőszítette a radikálisokat is, akik ezek után megszakítottak minden további kapcsolatot a Magyar Párt vezetőivel. „Ahelyett, hogy intézményesen biztosították volna a magyarság választói jogát, a kormány titkos rendeletekkel arra utasította az alárendelt hatóságokat, hogy még azokat a magyarokat is töröljék a választói névjegyzékből, akik már fel voltak véve. [...] A Magyar Párt egyszerre megszűnt politikai tényező lenni 1923-ban, mert míg a paktum elárulása előtt minden párt kénytelen volt azzal számolni, hogy a magyar pártnak nagy tömegei vannak, azzal, hogy a kormány retorzióként nem vette fel a magyarokat a választói névjegyzékbe, egyszerre elvesztek politikai szempontból ezek a tömegek...” (CSUKA 1995: 109–110). A Magyar Párt lehetetlen helyzetbe került: számításba jövő politikai partnereit elvesztette mind a kormánypárt, mind az ellenzéki pártok térfelén, erkölcsi hitele megrendült, ugyanakkor választói bázisát sem sikerült megnövelnie. Ebben a helyzetben valóban csak egyetlen út kínálkozott: várni a következő választásokra, s közben mind lélekben, mind szervezetileg megerősödni. A bizonyításra azonban csak közel két év múlva mutatkozott alkalom. Nyomban a passzivitás kimondása után furcsa dolgok történtek, amit nehezen lehet másként nevezni, mint tudatos politikai manipulációnak: a nagybecskereki bíróság váratlanul és minden magyarázat nélkül hatezer magyar választót regisztrált! Szem-

mel látható, hogy miután a Magyar Párt bejelentette, nem indul a választásokon, meghatározó politikai körökben sokan vélték úgy, hogy van értelme lecsapni a parlagon heverő magyar szavazatokra.²⁴

Az 1923. évi márciusi parlamenti választásokon harminckét párt indult, országos szinten összesen háromszáztizenkét különböző listát állítottak, s a jelöltek száma meghaladta a 2600-at. A választásokon egyébként indult a németek pártja is, és sikeresen szerepelt. A magyarsággal együtt élő, sőt sok tekintetben közös kulturális értékeket valló másik közösség, a Vajdasági Zsidó Nemzeti Szövetség viszont újvidéki kongresszusán – néhány nappal a magyarok döntését követően – szintén a teljes passzivitás álláspontjára helyezkedett, részben a választói névjegyzék hiányosságai miatt, részben, mert a zsidóság csekély létszáma miatt úgy vélte, önállóan nem számíthat sikerre, ugyanakkor pedig, mert a vezető pártok egyikében sem látott rokonszenvet megnyilvánulni a zsidóság iránt.²⁵ A Protić-féle független radikálisok ezek után valószínűleg az ő szavazataikra is számítottak, akárcsak a belgrádi kerületben, ahol ezt nem is rejtették véka alá.²⁶

Az 1923. március 23-ai választások a radikálisok győzelmével értek véget: 107 mandátumot szereztek, még a horvát köztársasági Parasztpárt (Radićék) 70-et, a demokraták 51-et, a Dzsemiet, mely mögé elsősorban a dél-szerbiai, kosovói és macedóniai albánok és törökök sorakoztak fel, 13-at, a muzulmán Spaho-csoport, melynek bázisa Bosznia-Hercegovinában volt, 18-at, a szlovén Korošec és bunyevác-sokác koalíció 24-et (ebből a vajdasági bunyevácoké lett 3 mandátum), a Német Párt 7-et (ebből 6-ot a Vajdaságban), az agrárpárt 10-et, a szocialisták 3-at, a montenegrói föderalisták és a Drinković–Trumbić „páros” 2-t, a nagyszerb párt, a szlovén földműves párt és a Román Párt pedig 1-1-et.²⁷ A Vajdaságban is fölényes győzelmet arattak Pašić népi radikálisai – összesen 16 képviselői helyhez jutottak –, de ehhez nagymértékben hozzájárultak a választási rendszer aránytalanságai, aminek köszönhetően a radikálisok a leadott szavazatok egyharmadának birtoklásával megszerezték a képviselői helyek felét. Jó teljesítményt nyújtottak a vajdasági németek is a maguk 6 mandátumával.

²⁴ A becskerek-i törvényszék elismerte hatezer magyar választó szervezeti jogát. *Vajdaság*, 1923. február 23., 2.

²⁵ A vajdasági zsidó nemzeti szövetség kimondta a passzivitást. *Vajdaság*, 1923. február 25., 2. „1941-ben Bácskában összesen mintegy 12.500 összeírt zsidó élt; ebből 9613 (77%) a két legnagyobb városban, Újvidéken (3621) és Szabadkán (3549), illetve Zomborban (1011) és Zentán (1432) (PEJIN 2013: 208).

²⁶ Véres verekedés egy demokrata gyűlésen. *Vajdaság*, 1923. március 1., 1.

²⁷ Lezajlottak a képviselőválasztások. *Vajdaság*, 1923. március 20., 1–3. és A választások végleges eredménye. *Vajdaság*, 1923. március 21., 1–2., valamint Kisebb eltolódások a választási eredményekben. *Vajdaság*, 1923. március 22., 1.

Más-más megfontolásból ugyan, de valószínűleg mindkét esetben magyar szavazatok is szaporították a mandátumok számát. A németekre elsősorban kisebbségi szolidaritásból, a radikálisokra viszont egzisztenciális meg gondolásból szavaztak a magyarok. Az újvidéki kerületben három egykori miniszter is csúfosan megbukott: Stojan Protić egykori miniszterelnök, Svetozar Pribičević, a közoktatási tárca volt tulajdonosa és Milan Stojadinović, a még regnáló kormány pénzügyminisztere.²⁸ Pašićék a részeredményeket áttekintve hamar felismerték, hogy pártjuk tekintélyes számú magyar szavazatot is kapott, és a tájékozatlan, irányvesztett magyar választói bázisban most van értelme hídfoállásokat kiépíteni: nekiláttak a meglevők mellé újabb radikális párti magyar szervezeteket létrehozni. Csuka János, a kor politikai viszonyainak legszakavatottabb elemzője erről a következőket mondja:

„A radikális-magyarokhoz a vagyonosabb emberek csatlakoztak, akiknek vagy nagyon sok félnivalójuk, vagy nagyon sok várnivalójuk volt a jegyzőtől, főszolgabírótól, általában a hatóságoktól. Már az 1923. évi választásokon bebizonyosodott néhány helyen, hogy éppen a vagyonosabbak között akadtak olyanok, akik a magyarság érdekeit védő passzivitási parancsot megszegték, hogy a helyi hatóságoktól kapjanak valamit. A demokratáknak az ígéretei, általában már az is, hogy a demokraták mindig ellenzéknek számítottak a délvidéki magyarság elképzelésében, különösen a Tisza-vidéken vonzották a szegényebb magyarokat, és a magyar intelligenciának egy része is kezdett a demokraták felé hajlani, mert a párt elnevezését túlértékelték” (CSUKA 1995: 112). A németek viszont január 22-én Apatinban tartott kongresszusukon kimondták, önállóan kívánnak indulni, annak reményében, hogy így országos szinten akár nyolc-tíz mandátumot is szerezhetnek. A végeredmény ugyan ettől valamivel szerényebb lett, de egyértelműen megmutatta, hogy kisebbségi párt számára az önállóságnak nincs alternatívája. Ez akkor is igaz, ha tudjuk, hogy a németek minden tekintetben kedvezőbb helyzetben volt a teljesen jogfosztott, amellet még szervezetlen magyarságnál, akárcsak a saját érdekellentéteinek hálójában vergődő magyar politikai elitnél. Az elkövetkező évek azonban nemcsak a kegyvesztett, irredentagyanús magyar kisebbség számára hoztak újabb megpróbáltatásokat, de hasonló sorsra jutottak a kormány iránti lojalitásukban sokkal buzgóbb németek is. Az államalkotó nemzet(ek) pártjai sohasem szerették az önálló kisebbségi politikai szubjektivitást. Első, igen korai figyelmeztető jele ennek Velisav

²⁸ Sokatmondó a Vajdaságban leadott szavazatok pártok szerinti bontása, mert bizonyos mértékig ebből is következtethetünk a magyarság tényleges választási veszteségeire. Az összesen 189 887 szavazatból a radikálisok 60 511, a demokraták 32 253, a németek 30 245, a szocialisták 21 800, az agrárpártiak 12 782, a bunyevác-sokácok 12 759, a románok 7219, a Protić-párt 5422, a dobrovoljacok pártja 3105, a szerb párt pedig 2411 voksot kapott. Lásd *Vajdaság*, 1923. március 21., 2.

Janković rezsőháza (ma Knićanin) beszéde volt a titel-orlovtati vasúti szakasz ünnepélyes átadásán, amikor is, miheztartás végett, német hallgatóságának világosan megmagyarázta a belgrádi kisebbségpolitika lényegét és elvárásait: „Ti németek mindig lojálisak vagytok ezen állam és népe iránt. Csak az a hibátok, hogy nem akartok államalkotó pártokhoz csatlakozni, hanem egy német nemzeti jellegű pártban tömörültök, pedig az nem tud rajtatok segíteni, azon keresztül nem tudtok semmit sem elérni. Ha azt akarjátok, hogy jó sorsotok legyen, csatlakozzatok valamely államalkotó párthoz, a demokratákhoz vagy a radikálisokhoz...”²⁹ De ez már egy későbbi történet.

Az 1923-as tavaszi parlamenti választásokon a már említett pártok mellett, mindenekelőtt azon települések esetében, amelyekben jelentős volt a kisparaszatok és a földnélküliek aránya, s ehhez erős 48-as függetlenségi tradíciók járultak, nemcsak a demokraták számíthattak rokonszenvre és szavazatokra, hanem a szocialisták (szociáldemokraták) is. Csuka Zoltán író, aki ekkoriban a *Vajdaság* napilap munkatársa, plasztikus helyszíni riportban számolt be a Temerinben tapasztaltakról. „A temerini voksokért hat párt is küzdött. Legtöbb kilátással a szocialisták, a Protics-pártiak, meg a németek harcoltak, akik egymás után küldték ki a magyarul is beszélő agitátorokat a községbe. A demokraták is fölléptek, de a temeriniék nagyon haragusznak Pribicsevicsre az iskolarendelet miatt. Nem is kaptak sok szavazatot.”³⁰ Végül a szocialisták, abszolút többséget szerezve, fölényesen győztek.

A magyar választói bázis szétforgácsol(ód)ása megkezdődött, s az eszmeileg zűrzavaros helyzetben mind a nacionalista elkötelezettségű, mind a magukat univerzális polgári vagy éppenséggel szocialista értékeket preferáló pártok is hozzákezdtek a szavazógyűjtő „kalózkodáshoz”. Ehhez járult, hogy a Magyar Párt kudarcot vallott paktumpolitikájával elégedetlen szabadkai Pleszkovich Lukács Vajdaság a vajdaságiaké jelszóval új mozgalmat indított, amely azonban a magyar kisebbség politikai érdekeinek védelmét számtalan jó meglátása ellenére nem erősítette, hanem tovább gyöngítette. Helyi példán okulva, de az egész vajdasági magyarságra nézve tanulságos következtetést vont le az újvidéki *Délbácska* vezércikkírója, amit felfoghatunk az 1923-as választások záróakkordjaként, de akár egy új, megpróbáltatások tekintetében semmiképpen sem könnyebb időszak politikai nyitányának figyelmeztető kürtjeleként is. „A szocialistákat és Davidovics-párti demokratákat támogató magyarok önmaguk és fajuk iránti könnyelmű kötelelességmulasztást követtek el akkor, amikor igazi magyar meg gondolatlansággal megalakítottak Temerinben egy olyan pártot, amely, ha másra nem, arra alkalmas lesz, hogy megbontsa a temerini magyarság

²⁹ Ez a hála! *Délbácska*, 1923. december 28., 1.

³⁰ cs. z. [Csuka Zoltán]: Temerin választ... *Vajdaság*, 1923. március 20., 3.

egységét. Ígérni könnyű, és nincs is egyetlen olyan szónoka egyetlen olyan pártnak sem, amely fukarkodna az ígéretekkel. Temerinben is ígértek. Türelmes iskolapolitikát, becsületes agrárreformot, községi választásokat. Mindent és egyképpen ígértek demokraták és szocialisták. Nem célunk a Davidovics-párt ellen agitálni. Kétségtelenül ez a párt volt az, amely [...] a legszigorúbb törvényesség szem előtt tartásával igyekezett megoldani a kisebbségi kérdést. A szándék azonban még nem cselekedet.” Majd így folytatja: „...mindaddig szalmaszálon bukdácsol a sorsunk, amíg annak intézését kényelmes könnyelműséggel, vagy a magunk számára rosszul magyarázott »szimpátiával« másokra bízunk.”³¹

IRODALOM

- A. SAJTI Enikő 2004. *Impériumváltások, revízió, kisebbség*. Magyarok a Délvidéken 1918–1947. Budapest
- BOTLIK József, CSORBA Béla, DUDÁS Károly 1994. *Eltévedt mezsgyekövek*. Adalékok a délvidéki magyarság történetéhez 1918–1993. Budapest
- CSUKA János 1995. *A délvidéki magyarság története 1918–1941*. Budapest
- HORNYÁK Árpád 2004. *Magyar–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927*. Újvidék
- JANJETOVIĆ, Zoran 2013. A Jugoszláv Királyság nemzeti kisebbségeinek szerepe a politikai döntések meghozatalában 1918 és 1941 között = Dévavári Zoltán szerk.: *Tér és idő 1918 után*. A kisebbségi politizálás lehetőségei (tanulmányok). Szabadka
- MESAROŠ, Šandor [Mészáros Sándor] 1981. *Položaj Mađara u Vojvodini 1918–1929. godine*. Novi Sad
- PEJIN Attila 2013. A bácskai zsidóság Trianon után = Dévavári Zoltán szerk.: *Tér és idő 1918 után*. A kisebbségi politizálás lehetőségei (tanulmányok). Szabadka
- VINAVER, Vuk 1974. Jugoslavija i Mađarska između dva svetska rata = *Godišnjak društva istoričara SAP Vojvodine*, Novi Sad, 189–205.

“...our life is hanging on a thread...” Hungarians in Vojvodina and the Elections in 1923

The new Yugoslav state formed after World War I did not respect the rights of the Hungarian minority counting around half a million inhabitants. The Hungarians and Germans were excluded from the distribution of land after the nationalization of large estates, reduced the number of primary schools, while secondary schools in Hungarian were actually closed. However, not until 1922 did the Hungarians receive either active or passive electoral rights. Then, due to escalating parliamentary crisis, new elections were called for March 1923, and at the same time, the government was forced to give suffrage to minorities. The Minister of Home Affairs, however, gave out a secret order to the menial administration to sign up the fewest possible Hungarians and Germans onto the

³¹ Magyarok Temerinben. *Délbácska*, 1924. október 30., 1.

list of voters. This was the beginning of a several-month-long legal and political procrastination. The Hungarian Party formed in 1922 started secret negotiations with Pašić's People's Radical Party in order to haul out certain results. The plan of the political pact, nevertheless, was let out ahead of time, resulting in greater pressure onto the Hungarian minority, which often went hand in hand with terrorist methods. Thus, the Hungarians failed to express their political subjectivity once again.

Keywords: Hungarians, elections for Parliament, electoral list, People's Radical Party, democrats, ORJUNA

„...*O slamku nam se spotiče sudbina...*“
Vojvođanski Mađari i izbori 1923. godine

Nova južnoslovenska država, nastala nakon Prvog svetskog rata nije poštovala prava blizu pola miliona Mađara, koliko je brojala ova zajednica kada je dospela u položaj manjine. Nakon nacionalizacije veleposeda, Mađare i Nemce su isključili iz procesa deobe zemljišta, smanjen je broj osnovnih škola, a srednje obrazovanje na mađarskom jeziku praktično je ukinuto. Mađari do 1922. nisu imali ni aktivno ni pasivno izborno pravo. Usled rastuće parlamentarne krize, za mart 1923. raspisani su izbori, a država je bila prisiljena da manjinama odobri pravo izbora. Međutim, podložne vlasti uredbom ministra unutrašnjih poslova bili su upućeni da po mogućstvu što manje Mađara i Nemaca evidentiraju u biračke spiskove. Započelo je pravno i političko natezanje koje je trajalo mesecima. Mađarska stranka osnovana 1922. godine započela je tajne pregovore sa Pašićevom Narodnom radikalnom strankom, ne bi li iznudila ustupke. Plan političkog pakta je međutim prerano procurio, te se pritisak na Mađare povećao, ponekad čak do dimenzija terora, tako da Mađari ni ovom prilikom nisu mogli da artikuliraju samostalni politički subjektivitet.

Ključne reči: Mađari, Mađarska stranka, parlamentarni izbori, birački spiskovi, Narodna radikalna stranka, demokrati, ORJUNA

Beérkezés időpontja: 2013. 12. 30.

Közlésre elfogadva: 2014. 01. 30.